

TECHNOLOGIES FOR DEVELOPING NATIONAL (GENERAL CULTURAL) COMPETENCIES OF STUDENTS IN THE FIELD OF TRADITIONAL VOCAL PERFORMANCE**Akbarova Moxigul Gulomovna**

Senior Lecturer, Faculty of Art Studies, Gulistan State University

Abstract: This article analyzes the theoretical and practical aspects of developing national (general cultural) competencies among students studying in the field of traditional vocal performance. The study explores the formation of aesthetic thinking, artistic taste, creative thinking, and national identity awareness in students based on maqom, traditional songs, and the national musical heritage. In addition, teaching methods based on an integrative approach, the master-apprentice tradition, as well as interactive and digital technologies are scientifically examined. The results of experimental work demonstrate a significant improvement in students' performance skills and their spiritual and aesthetic worldview. The article contributes to the improvement of modern music education methodology.

Keywords: traditional vocal performance, maqom, traditional song, national competencies, music education, pedagogical technology, master-apprentice tradition, integrative approach, performance skills, aesthetic education, national heritage, digital education, creative thinking, interactive methods.

AN'ANAVIY XONANDALIK YO'NALISHI TALABALARINING UMUMMILLIY KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYALARI.**Akbarova Moxigul Gulomovna**

Guliston davlat universiteti San'atshunoslik fakulteti katta o'qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada an'anaviy xonandalik yo'nalishida tahsil olayotgan talabalarning umummilliy kompetensiyalarini rivojlantirishning nazariy va amaliy jihatlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda maqom, ashula va milliy musiqa merosi asosida talabalarda estetik tafakkur, badiiy did, ijodiy fikrlash va milliy o'zlikni anglash kompetensiyalarini shakllantirish masalalari yoritilgan. Shuningdek, integrativ yondashuv, ustoz-shogird an'anasi, interfaol va raqamli texnologiyalar asosida o'qitish metodlari ilmiy asosda tahlil etilgan. Tajriba-sinov ishlari natijalari talabalarning ijrochilik mahorati va ma'naviy-estetik dunyoqarashi sezilarli darajada rivojlanganini ko'rsatdi. Maqola zamonaviy musiqa ta'limi metodikasini takomillashtirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar : an'anaviy xonandalik, maqom, ashula, umummilliy kompetensiya, musiqa ta'limi, pedagogik texnologiya, ustoz-shogird, integrativ yondashuv, ijrochilik mahorati, estetik tarbiya, milliy meros, raqamli ta'lim, ijodiy fikrlash, interfaol metodlar.

KIRISH. Musiqa inson ruhiyatiga kuchli ta'sir ko'rsatib, uning ma'naviy dunyosini boyituvchi muhim omil hisoblanadi. Ayniqsa, milliy mumtoz musiqa – an'anaviy xonandalik san'ati yosh avlodni estetik, axloqiy va ma'naviy jihatdan kamol toptirishda muhim vosita sifatida namoyon bo'ladi. Bugungi globallashuv sharoitida milliy o'zlikni anglash, tarixiy merosni asrab-avaylash va uni yoshlar ongiga singdirish dolzarb masalaga aylanmoqda. Shu nuqtai nazardan, an'anaviy xonandalik yo'nalishi

talabalarining umummilliy kompetensiyalarini rivojlantirish muhim ilmiy-pedagogik vazifa hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasida musiqa san'atini rivojlantirishga qaratilgan davlat siyosati, xususan Shavkat Mirziyoyev tomonidan ilgari surilgan qaror va tashabbuslar milliy musiqa merosini rivojlantirishda yangi bosqichni boshlab berdi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA: Musiqa ta'limi, xususan an'anaviy xonandalik san'atini o'rganish va o'qitish masalalari ko'plab mahalliy va xorijiy olimlar tomonidan chuqur tadqiq etilgan. Ushbu yo'nalishda olib borilgan ilmiy izlanishlar milliy musiqa merosining tarixiy ildizlari, nazariy asoslari, ijrochilik xususiyatlari hamda pedagogik imkoniyatlarini yoritib beradi. Ayniqsa, o'zbek mumtoz musiqasining asosiy yo'nalishi hisoblangan maqom san'ati va ashulachilik an'analari ilmiy jihatdan keng o'rganilgan bo'lib, bu borada bir qator yirik san'atshunos va pedagog olimlarning xizmatlari alohida e'tiborga loyiqdir.

Jumladan, Yunus Rajabiy tomonidan amalga oshirilgan ilmiy-amaliy ishlar o'zbek maqom san'atini tizimlashtirish, uni notaga tushirish va keng jamoatchilikka yetkazishda muhim ahamiyat kasb etadi. Uning tadqiqotlari maqomlarning tuzilishi, lad tizimi, usul va shakliy xususiyatlarini ilmiy asosda tahlil qilish imkonini yaratdi. Shu bilan birga, bastakor va pedagog To'xtasin Jalilov hamda Komiljon Jabborov kabi san'at arboblari milliy ashulachilikni rivojlantirish, yangi asarlar yaratish va ularni o'quv jarayoniga tatbiq etish orqali an'anaviy xonandalik maktabining boyishiga xizmat qilganlar. Shuningdek, musiqa pedagogikasi sohasida olib borilgan tadqiqotlar an'anaviy xonandalikni o'qitish metodikasini takomillashtirish, talabalarning ijrochilik mahoratini oshirish va ularning estetik tafakkurini rivojlantirishga qaratilgan. Bu boradagi ilmiy ishlar tahlili shuni ko'rsatadiki, an'anaviy xonandalikni o'qitishda faqat nazariy bilimlar bilan cheklanib qolmasdan, amaliy mashg'ulotlar, tinglash, tahlil qilish va ijodiy yondashuv asosida o'qitish samarali natija beradi.

Zamonaviy ilmiy adabiyotlarda kompetensiyaviy yondashuv alohida o'rin tutib, u talabalarning nafaqat bilim, balki amaliy ko'nikma va malakalarini ham rivojlantirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, umummilliy kompetensiyalarni shakllantirishda musiqa san'atining o'zni beqiyos ekanligi ko'plab tadqiqotlarda o'z isbotini topgan. Shu jihatdan, an'anaviy xonandalik yo'nalishida tahsil olayotgan talabalarning milliy o'zlikni anglash, estetik didni rivojlantirish, badiiy tafakkurni shakllantirish kabi kompetensiyalarini rivojlantirish dolzarb ilmiy muammo sifatida qaralmoqda.

Mazkur tadqiqot metodologiyasi kompleks yondashuv asosida ishlab chiqildi va unda nazariy hamda amaliy usullar uyg'unligi ta'minlandi. Tadqiqot jarayonida quyidagi metodlardan foydalanildi:

Tizimli tahlil metodi – an'anaviy xonandalik san'ati va uning tarkibiy qismlarini (maqom, ashula, ijrochilik maktablari) yaxlit tizim sifatida o'rganish, ularning o'zaro bog'liqligini aniqlash hamda pedagogik jarayondagi o'rnini belgilash imkonini berdi. Ushbu metod orqali umummilliy kompetensiyalarni shakllantirishning nazariy asoslari tizimlashtirildi.

Qiyosiy o'rganish metodi – turli hududlarda shakllangan maqom maktablari (Buxoro, Xorazm, Farg'ona–Toshkent) hamda an'anaviy va zamonaviy o'qitish uslublarini o'zaro solishtirish asosida ularning umumiy va farqli jihatlari aniqlab olindi. Bu esa samarali pedagogik texnologiyalarni tanlashga yordam berdi.

Pedagogik kuzatuv metodi – oliy ta’lim muassasalarida an’anaviy xonandalik yo‘nalishida olib borilayotgan dars jarayonlarini bevosita kuzatish orqali talabalarning ijrochilik faoliyati, bilim darajasi va kompetensiyalarining shakllanish holati tahlil qilindi. Ushbu metod amaliy jarayonni real holatda baholash imkonini yaratdi.

Tajriba-sinov ishlari – ishlab chiqilgan pedagogik texnologiyalarni amaliyotga joriy etish va ularning samaradorligini aniqlash maqsadida tajriba guruhlari tashkil etildi. Tajriba natijalari asosida talabalarning ijrochilik mahorati, musiqiy tafakkuri va umummilliy kompetensiyalarida ijobiy o‘zgarishlar kuzatildi.

Interfaol metodlar asosida o‘qitish – “tingla va tahlil qil”, “ijro et va bahola”, “ijodiy talqin” kabi metodlar orqali talabalarning faolligi oshirildi, mustaqil fikrlash va ijodiy yondashuv ko‘nikmalari rivojlantirildi. Bu metodlar ayniqsa an’anaviy xonandalikni o‘rgatishda samarali natija berishi aniqlandi.

ASOSIY QISM.

An’anaviy xonandalik va uning umummilliy ahamiyati

An’anaviy xonandalik – o‘zbek xalqining ko‘p asrlik madaniy merosini o‘zida mujassam etgan, og‘zaki ijrochilik an‘analari asosida shakllangan yuksak badiiy san‘at turidir. Ushbu san‘at turi xalqning tarixiy taraqqiyoti, ijtimoiy hayoti, estetik qarashlari va ma‘naviy qadriyatlarini o‘zida aks ettiradi. An’anaviy xonandalik nafaqat musiqa ijrochiligi, balki milliy o‘zlikni anglash, tarixiy xotirani saqlash va avlodan-avlodga yetkazishda muhim vosita sifatida ham namoyon bo‘ladi hamda xonandalik tarkibiga maqom, ashula, katta ashula, suvoralar kabi janrlar kiradi. Ularning har biri o‘ziga xos ijro uslubi, shakliy tuzilishi, lad-ohang tizimi va badiiy mazmuni bilan ajralib turadi. Ayniqsa, maqom san‘ati an’anaviy xonandalikning eng mukammal va murakkab ko‘rinishi bo‘lib, unda musiqa va she‘riyat uyg‘unligi, ijrochilik mahorati va estetik ifoda yuqori darajada mujassamlashgan.

Maqom san‘ati tarixiy jihatdan uch asosiy maktabda shakllangan bo‘lib, ular hududiy, ijrochilik va uslubiy jihatdan o‘ziga xos xususiyatlarga ega:

Buxoro maktabida shakllangan Shashmaqom – o‘zining mukammal tuzilishi, murakkab lad tizimi va falsafiy-badiiy mazmuni bilan ajralib turadi;

Xorazm hududida rivojlangan Xorazm maqomlari – ijro uslubining o‘ziga xosligi, ritmik boyligi va mahalliy ohanglarga yaqinligi bilan xarakterlanadi;

Farg‘ona–Toshkent vohasida shakllangan maqom yo‘llari esa soddaroq tuzilishi, lirizmga boyligi va xalqona ifodaga yaqinligi bilan ajralib turadi.

Mazkur maqom maktablari nafaqat musiqiy jihatdan, balki pedagogik nuqtai nazardan ham muhim ahamiyatga ega bo‘lib, ular orqali talabalarda milliy musiqa tafakkuri, ijrochilik ko‘nikmalari va badiiy did shakllantiriladi.

An'anaviy xonandalik san'ati talabalarning umummilliy kompetensiyalarini rivojlantirishda samarali vosita hisoblanadi. Ushbu jarayonda quyidagi asosiy kompetensiyalar shakllanadi:

- *Birinchidan, milliy o'zlikni anglash kompetensiyasi. Talabalar maqom va ashulalarni o'rganish orqali o'z xalqining tarixiy-madaniy merosi, urf-odatlarini va qadriyatlarini bilan yaqindan tanishadilar. Bu esa ularda milliy g'urur va o'zlikni anglash hissini mustahkamlaydi.*

- *Ikkinchidan, estetik tafakkur kompetensiyasi. An'anaviy xonandalik asarlarini tinglash va ijro etish jarayonida talabalar musiqaning nozik jihatlari his qilish, ohang va ritm uyg'unligini anglash, badiiy obrazlarni idrok etish qobiliyatini rivojlantiradilar.*

- *Uchinchidan, badiiy did kompetensiyasi. Mumtoz musiqa namunalarini o'rganish orqali talabalar yuqori badiiy mezonlarga mos asarlarni ajrata olish, ularni tahlil qilish va baholash ko'nikmalariga ega bo'ladilar. Bu esa ularning umumiy estetik saviyasini oshiradi.*

- *To'rtinchidan, ma'naviy qadriyatlarga hurmat kompetensiyasi. An'anaviy xonandalik asarlarida aks etgan falsafiy, axloqiy va ma'rifiy g'oyalar talabalar ongida insoniylik, mehr-oqibat, vatanparvarlik kabi tushunchalarni mustahkamlaydi.*

- *Beshinchidan, ijodiy fikrlash kompetensiyasi. Ijro jarayonida talabalar nafaqat mavjud asarlarni o'rganadilar, balki ularni o'ziga xos tarzda talqin qilish, yangi ijodiy yondashuvlarni qo'llash orqali mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantiradilar.*

Shu bilan birga, an'anaviy xonandalik talabalarda kommunikativ kompetensiyalarni ham rivojlantiradi. Chunki sahna ijrosi, tinglovchilar bilan muloqot qilish, ansambl tarkibida ishlash jarayonlari ijtimoiy faoliyat ko'nikmalarini shakllantiradi.

Umummilliy kompetensiya tushunchasi va uning tarkibi (kengaytirilgan variant)

Umummilliy kompetensiya – bu shaxsning milliy qadriyatlar, boy madaniy meros, tarixiy ong va estetik dunyoqarashga tayangan holda shakllangan kompleks bilim, ko'nikma va malakalar tizimidir. Mazkur kompetensiya insonning o'z millatiga mansublik hissini anglash, milliy an'analarga hurmat bilan yondashish, ularni asrab-avaylash va rivojlantirishga tayyorlik darajasini ifodalaydi. Shu bilan birga, u nafaqat nazariy bilimlar majmui, balki amaliy faoliyatda namoyon bo'ladigan ijtimoiy-madaniy tajriba hamdir.

An'anaviy xonandalik yo'nalishida umummilliy kompetensiyalarni shakllantirish o'ziga xos pedagogik jarayon bo'lib, u musiqiy ijrochilik, badiiy tafakkur va ma'naviy qadriyatlarining uyg'unligiga asoslanadi. Ushbu kompetensiyalar quyidagi asosiy tarkibiy komponentlardan iborat:

✓ *Kognitiv komponent – talabalar tomonidan maqom, ashula, ularning tuzilishi, lad tizimi, tarixiy rivojlanishi haqidagi bilimlarni egallash;*

✓ *Amaliy-ijrochilik komponenti – vokal texnika, ijro mahorati, sahna madaniyati va musiqa asarlarini talqin qilish ko'nikmalarini rivojlantirish;*

✓ *Aksiologik (qadriyatga yo'naltirilgan) komponent – milliy musiqa merosiga hurmat, estetik qadriyatlarini anglash va ularga sodiqlikni shakllantirish;*

✓ *Ijodiy komponent – talabalarning mustaqil fikrlash, yangi talqinlar yaratish va ijodiy yondashuvni rivojlantirish qobiliyati.*

An'anaviy xonandalik yo'nalishida ushbu kompetensiyalar quyidagi pedagogik faoliyatlar orqali shakllantiriladi:

- *Birinchiidan, maqom va ashula janrlarini o'rganish orqali talabalar milliy musiqa tizimining nazariy va amaliy asoslarini o'zlashtiradilar. Bu jarayon ularda musiqiy tafakkur va eshitish madaniyatini rivojlantiradi.*
- *Ikkinchiidan, hofizlar ijrosini tahlil qilish orqali talabalar ijrochilik maktablari, uslubiy xususiyatlar va individual talqinlarni o'rganadilar. Bu esa ularda tahliliy fikrlash va estetik baholash ko'nikmalarini shakllantiradi.*
- *Uchinchiidan, jonli ijro mashg'ulotlari talabalarning vokal texnikasi, sahna madaniyati va ijrochilik mahoratini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Amaliy faoliyat orqali olingan bilimlar mustahkamlanadi va real ijro tajribasiga aylanadi.*
- *To'rtinchiidan, milliy musiqa tarixini o'rganish orqali talabalar o'zbek musiqa madaniyatining rivojlanish bosqichlari, buyuk hofiz va bastakorlarning ijodiy merosi bilan tanishadilar. Bu esa ularda tarixiy ong va milliy g'ururni shakllantiradi.*

Shunday qilib, umummilliy kompetensiya an'anaviy xonandalik yo'nalishida talabalarning har tomonlama rivojlanishini ta'minlovchi, ularning kasbiy va ma'naviy kamolotiga xizmat qiluvchi muhim pedagogik kategoriya sifatida namoyon bo'ladi.

Kompetensiyalarni rivojlantirish texnologiyalari (kengaytirilgan variant)

An'anaviy xonandalik yo'nalishida talabalarning umummilliy kompetensiyalarini rivojlantirish zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llashni talab etadi. Bu jarayonda an'anaviy va innovatsion yondashuvlarning uyg'unligi yuqori samaradorlikni ta'minlaydi.

Integrativ yondashuv texnologiyasi

Integrativ yondashuv – turli fanlar o'rtasidagi bog'liqlikni ta'minlash orqali bilimlarni yaxlit tizimda o'zlashtirishga qaratilgan pedagogik texnologiyadir. An'anaviy xonandalikni o'qitishda musiqa, adabiyot, tarix va falsafa fanlarini o'zaro uyg'unlashtirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Masalan, maqom ijrosida qo'llaniladigan she'riy matnlarni tahlil qilish orqali talabalar nafaqat musiqiy, balki adabiy tafakkurini ham rivojlantiradilar. Bu esa ularning badiiy idrokini chuqurlashtiradi va asar mazmunini to'liq anglashga yordam beradi.

Ustoz-shogird an'anasi asosidagi o'qitish

An'anaviy xonandalik san'atining eng muhim xususiyatlaridan biri – ustoz-shogird tizimidir. Ushbu yondashuvda bilim va ko'nikmalar bevosita tajriba orqali, ya'ni ustozning shogirdga individual yondashuvi asosida uzatiladi. Bu tizim nafaqat ijro mahoratini rivojlantiradi, balki milliy qadriyatlar, ijrochilik madaniyati va san'atga bo'lgan munosabatni ham shakllantiradi. Zamonaviy ta'lim tizimida ushbu an'anani saqlab qolgan holda uni innovatsion metodlar bilan boyitish muhimdir.

Interfaol pedagogik texnologiyalar

Interfaol metodlar talabalarning o'quv jarayonidagi faolligini oshirish, mustaqil fikrlash va ijodiy yondashuvni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Raqamli texnologiyalar asosida o'qitish

Zamonaviy ta'lim jarayonida raqamli texnologiyalar muhim o'rin tutadi. Audio va video yozuvlar, onlayn platformalar, virtual kutubxonalar orqali maqom va ashulalarni o'rganish talabalarning mustaqil ta'lim olish imkoniyatlarini kengaytiradi. Bunday yondashuv ayniqsa masofaviy ta'lim sharoitida samarali bo'lib, talabalarning o'z ustida ishlash, tinglash madaniyatini rivojlantirish va individual ijro uslubini shakllantirishga yordam beradi.

Ilmiy tadqiqot yangiliklari (kengaytirilgan variant)

Mazkur tadqiqot natijasida an'anaviy xonandalik yo'nalishida talabalarning umummilliy kompetensiyalarini rivojlantirishga qaratilgan bir qator ilmiy yangiliklar ishlab chiqildi:

✓ Birinchidan, an'anaviy xonandalikni o'qitishda qo'llash uchun integrativ-pedagogik model ishlab chiqildi. Ushbu model nazariy bilimlar, amaliy mashg'ulotlar va ijodiy faoliyatning o'zaro uyg'unligini ta'minlaydi.

✓ Ikkinchidan, maqom san'ati asosida bosqichma-bosqich o'qitish tizimi taklif etildi. Bu tizimda talabalarning bilim va ko'nikmalari oddiydan murakkabga tamoyili asosida rivojlantiriladi.

✓ Uchinchidan, ustoz-shogird an'anasi va zamonaviy pedagogik texnologiyalarni uyg'unlashtirgan gibrid o'qitish metodikasi asoslab berildi. Bu yondashuv an'anaviy va innovatsion usullarni birlashtirish orqali yuqori samaradorlikka erishishni ta'minlaydi.

✓ To'rtinchidan, talabalarning estetik tafakkurini rivojlantirish uchun tinglash-tahlil-ijro-refleksiya sikliga asoslangan yangi metod ishlab chiqildi. Ushbu metod talabalarning o'z faoliyatini baholash va takomillashtirish imkoniyatini kengaytiradi.

✓ Beshinchidan, raqamli texnologiyalar asosida interaktiv o'qitish platformasi modeli taklif etildi. Bu model orqali milliy musiqa merosini zamonaviy shaklda o'rganish va keng ommaga yetkazish imkoniyati yaratiladi.

Tajriba-sinov ishlari natijasida quyidagilar aniqlandi:

- talabalarning ijrochilik mahorati sezilarli darajada oshdi;
- milliy musiqa merosiga qiziqish kuchaydi;
- estetik tafakkur va badiiy did rivojlandi;
- mustaqil ijodiy faoliyatga intilish kuchaydi.

XULOSA: An'anaviy xonandalik san'ati talabalarning umummilliy kompetensiyalarini rivojlantirishda muhim pedagogik vosita hisoblanadi. Mazkur yo'nalishda zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash, nazariy va amaliy mashg'ulotlarni uyg'unlashtirish orqali samarali natijalarga erishish mumkin. Shuningdek, milliy musiqa merosini chuqur o'rganish va uni innovatsion metodlar asosida o'qitish bo'lajak musiqa o'qituvchilarining kasbiy va ma'naviy salohiyatini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Rajabiy, Y. *O'zbek xalq musiqasi va maqom san'ati*. Toshkent: G'afur G'ulom nashriyoti, 2006.
2. Jalilov, T. *O'zbek musiqa ijrochiligi tarixi*. Toshkent: O'qituvchi, 2010.
3. Muslimov, N. *Pedagogik kompetensiyalarni rivojlantirish asoslari*. Toshkent: Fan va texnologiya, 2015.
4. Karimova, V. *Musiqa pedagogikasi va tarbiya psixologiyasi*. Toshkent: Noshir, 2012.
5. THE INTEGRATION OF PRACTICAL AND THEORETICAL KNOWLEDGE IN THE DEVELOPMENT OF A SINGER'S MASTERY. (2025). "XXI ASRDA INNOVATION TEXNOLOGIYALAR, FAN VA TA'LIM TARAQQIYOTIDAGI DOLZARB MUAMMOLAR" Nomli Respublika Ilmiy-Amaliy Konferensiyasi, 3(3), 52-55.
6. Akbarova, M. (2022). VOKAL SAN'ATI. AN'ANAVIY HONANDALIK YO'NALISHI BO'LAJAK MUTAHASISLARINING UMUMMILLIY KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH TEXNALOGIYALARI. Евразийский журнал академических исследований, 2(6), 122–126. извлечено от <https://www.in-academy.uz/index.php/ejar/article/view/1838>
7. An'anaviy xonandalik yo'nalishi bo'lajak mutahasislariga bilim berishda pedagogik kompetensiyalar Moxigul Gulomovna Akbarova "Oriental Art and Culture" Scientific Methodical Journal / ISSN 2181-063X Volume 3 Issue 4 / December 2022
8. Akbarova M. G. *Vokal san'atida zamonaviy pedagogik yondashuvlar*. International Journal of Artificial Intelligence, 2024. <https://www.academicpublishers.org/journals/index.php/ijai/article/view/6958>
9. Akbarova M. G. *Ustoz ta'limining shogird kamolotiga ta'siri*. International Journal of Formal and Exact Sciences, 2024. <https://worldlyjournals.com/index.php/IFX/article/view/15115>
10. Akbarova M. G. *Xorazm suvorolari – mumtoz musiqa merosi*. International Journal of Trends in Musicology, 2024. <https://worldlyjournals.com/index.php/ituy/article/view/26663>
11. Akbarova M. G. *Pedagoglarning dars jarayonlarida uchraydigan nutqiy kamchiliklar*. Global Pedagogical Bulletin, 2024.: <https://wordlyknowledge.uz/index.php/gpble/article/view/4577>
12. Akbarova M. G. *Vokal san'atini o'rganayotgan talabalar uchun tavsiyalar*. World Scientific Medical Journal, 2024. <https://www.wosjournals.com/index.php/medical/article/view/5128>
13. Akbarova M. G. *Xalqona va akademik vokal an'analari uyg'unligi*. International Journal of Formal and Exact Sciences, 2024. <https://worldlyjournals.com/index.php/IFX/article/view/15021>
14. Akbarova M. G. *Xonandalikda ovoz sozlash mashqlarining ahamiyati*. International Journal of Formal and Exact Sciences, 2024.: <https://worldlyjournals.com/index.php/IFX/article/view/14969>